

Mirosław Kisiel*

Katowice

Profilaktyka muzyczna w pracy nauczyciela edukacji elementarnej

Prevention of music in the work of a teacher of elementary education

Wprowadzenie

Muzyka jest sztuką wyrosłą z przeżyć, uczuć, doświadczeń i doznań. Jest tą dziedziną, która może wyrzeć wpływ na osobowość dziecka docierając do najgłębszych sfer jego psychiki. Robert Gloton i Claude Clero w swojej pracy wskazują, iż „muzyka jest językiem uniwersalnym, pełnym, często intuicyjnym i może stanowić najbardziej odpowiedni sposób dla wyrażania spontaniczności”¹.

Zaakcentowany w tytule aspekt profilaktyczny muzyki staje się możliwy, dzięki opcji pozawerbalnego porozumiewania się, jaki otrzymujemy używając dźwięków, rytmu i ruchu, w procesie wyzwalania nagromadzonych negatywnych emocji, a także w zapobieganiu powstawania oraz łagodzenia zauważonych deficytów².

Aktywność muzyczna wartością w procesie edukacyjnym dziecka

Aktywność muzyczna, która swoim działaniem sprawia radość

---

* dr hab., Uniwersytet Śląski, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Katedra Pedagogiki Wczesnoszkolnej i Pedagogiki Mediów

¹ R. Gloton, C. Clero, *Twórcza aktywność dziecka*, Warszawa: WSiP 1988, s. 27.

² L. Konieczna-Nowak, *Wprowadzenie do muzykoterapii*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „IMPULS” 2013, s. 35.

i przyjemność każdemu niemal dziecku, jest jedną z najbliższych form jego aktywności. Nauczyciel wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej, jako swoisty animator muzyki, może w znacznym stopniu wpłynąć na eliminowanie niektórych deficytów natury społecznej, usprawnić koordynację psychoruchową, normować procesy pobudzania i hamowania, usprawnić pracę receptorów, a nawet przyczynić się do rozwoju procesów poznawczych³. W swoich działaniach, zaspokajając potrzebę ruchu, odkrywania, percepcji i kontaktu dziecka z rówieśnikami, powinien wykorzystywać różne formy aktywności muzycznej.

Poniżej zaprezentowano opisy typowych form aktywizujących muzycznie dzieci w edukacji elementarnej.

Zabawa muzyczna, która swoim działaniem wywołuje zadowolenie i uśmiech u każdego dziecka, niejednokrotnie przybiera postać syntezy ruchu, muzyki i słowa. W zabawie kilkulatek wyraża siebie, kreuje marzenia, rozładowuje napięcia emocjonalne a także realizuje swoje cele poznawcze. Przede wszystkim jednak zabawa (w szczególności spontaniczna), przyczynia się do stworzenia równowagi między zachowaniem dziecka a światem zewnętrznym, prowadząc do zaspokajania jego potrzeb i oczekiwań⁴. Pierwszym językiem, jakim dziecko zaczyna sprawnie się posługiwać, jest język sztuki. Uwidacznia się to podczas zabawy właśnie. Muzyka, jak żadna inna z dziedzin artystycznych, wykazuje znaczącą rolę w kształtowaniu postawy twórczej i rozwijaniu wyobraźni, kreowaniu spontaniczności lub zaspokajaniu potrzeby łączności z rówieśnikami. W pracy dydaktyczno-wychowawczej spotykamy kilka wariantów zabaw (m.in.: do muzyki, przy muzyce, rytmiczne i ilustracyjne), jako pewną hierarchizację względem pozycji sztuki muzycznej w oddziaływaniu pedagogicznym. Zabawy muzyczne z wyeksponowanym rytmem, gdzie dziecko ma możliwość recytowania krótkich tekstów słownych, stwarzają szansę wzajemnego poznania się wychowanków, dają

---

³ M. Kisiel, *Pedagogiczno-dydaktyczne aspekty wykorzystania muzyki w stymulacji rozwoju dziecka*, Dąbrowa Górnicza: Wyższa Szkoła Biznesu 2007, s. 33.

⁴ J. Piaget, B. Inhelder, *Psychologia dziecka*, Wrocław: Siedmioróg 1996, s. 58.

poczucie bezpieczeństwa, budzą zaufanie do innych i samego siebie⁵. Jednocześnie stają się znakomitą okazją doskonalenia i usprawnienia aparatu mowy, jak również wzbogacania słownictwa. Ponadto recytacja rytmiczna pozwala dziecku ukazać różnorodne zjawiska czasowe (tematy rytmiczne, synkopę, przedtakt, rodzaje metrum i in.), przyczyniając się do ich intuicyjnego przyswojenia. W omawianym przypadku, proces scalania tekstu z dobranymi elementami muzycznymi skłania się ku temu, by rytm słowa pokrywał się w naturalny sposób z rytmem muzycznym. W prowadzonych działaniach orędownikami recytacji rytmicznej są: zróżnicowane tempo, dynamika, artykulacja i artystyczny wyraz oraz właściwie użyte instrumentarium muzyczne. Zabawa, jako forma pracy w wielu sytuacjach dydaktycznych, spożytkowana jest jako osnowa popularnego w edukacji ruchu – pedagogów KLANZA⁶.

Śpiew, wspólnie z ćwiczeniami mowy, stanowi główną domenę aktywności muzycznej dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Narząd głosowy człowieka służy przede wszystkim mowie⁷. Śpiew natomiast, będąc jej przedłużeniem, staje się dodatkowo wyrazem przeżyć, uczuć i nastroju. Ponadto stanowi on, jako odpowiednio wydobytany i transmitowany głos ludzki, najbardziej naturalną i organiczną oraz powszechną, ogólnie dostępną formę czynnego uprawiania muzyki. W okresie kształcenia mowa dorosłych i śpiew są dla dziecka, obdarzonego łatwością naśladowania, niezaprzeczalnym wzorcem. Czystość intonacyjna, prawidłowo upozowany głos, poprawna dykcja, stanowią podstawowe warunki dobrego wpływu nauczyciela na kształcenie głosu i wymowę dziecka. Śpiewający nauczyciel jest nie tylko wychowawcą, lecz również żywym instrumentem muzycznym oraz inspiratorem wszelkiej aktywności wokalne. W procesie udoskonalania narządu mowy i śpiewu oraz rozwijania aparatu oddechowego znaczącą rolę przypisuje

---

⁵ M. Kisiel, *Wielorakie przestrzenie muzyki w edukacji i wychowaniu dziecka w młodszy wieku szkolnym*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2013, s. 16.

⁶ Z. Zaorska, *Pedagogika zabawy – metodyka pracy z grupą* [w:] *Wprowadzenie do pedagogiki zabawy*, E. Kędzior-Niczyporuk (red.), Lublin: Klanza 2001, s. 25.

⁷ J. Uchyła-Zroski, *Głos mówiony i śpiewany. Z zagadnień pedagogiki muzycznej*, Piotrków Trybunalski: Wydawnictwo Filii Kieleckiej WSP 1998, s. 43.

się zabawom ze śpiewem. Emitowanie dźwięków na różnych sylabach neutralnych powoduje zwiększenie intensywności oddechu, szybkości krwioobiegu i lepszą przemianę materii. Sama piosenka, szczególnie w pierwszym etapie kształcenia, jest formą muzyczną, która dla dziecka przedstawia wiele walorów ekspresyjno-estetycznych. Jako miniatura wokalna dostępna jest pod względem wykonawczym dla nie w pełni ukształtowanego głosu, zawiera proste treści słowno-muzyczne, które dziecko potrafi zrozumieć i przeżyć. Piosenka łączy muzykę ze słowem, a tym samym ułatwia dziecku pierwsze kontakty z trudną dla niego, bo abstrakcyjną sztuką dźwięków. Jednocześnie daje możliwość kształtowania poprawnej wymowy poszczególnych głosek i wyrazów, łącząc je w zdania podporządkowane rytmowi, akcentom i frazowaniu. Zabawy ze śpiewem stanowią przedmiot szczególnego zainteresowania dzieci, wpływając korzystnie na umuzykalnienie uczniów oraz ich wycucie rytmu i koordynację ruchową. Dużym walorem profilaktycznym jest to, iż sprzyjają one dobremu nastrojowi, wyzwalają pozytywne emocje oraz odprężają psychicznie. W ten sposób stają się doskonałą formą czynnego wypoczynku po intensywnej pracy umysłowej. Swobodne improwizowanie głosem w naturalny sposób budzi radość i aktywność dziecka, inspirowane do twórczej ekspresji i empatii. W tym miejscu należy przypomnieć, że śpiew to nie tylko dźwięki. To również postawa, artykulacja, oddech i dykcja, tudzież nawyk właściwego otwierania ust podczas mówienia oraz prawidłowa artykulacja głosek.

Ruch w kontaktach najmłodszych z muzyką występuje w różnych postaciach: jako taniec, swobodna improwizacja, ilustracja ruchowa, rytmika, czy plastyka ruchu. Poza walorami kształcącymi, ćwiczenia muzyczno-ruchowe posiadają również moc wyzwalania jednostki z napięć, normowania procesów pobudzania i hamowania, wyrabiania orientacji przestrzennej, koordynacji ruchu. Umożliwiają odnoszenie sukcesów, a przede wszystkim dają prawdziwą radość i satysfakcję. Taniec usprawnia koordynację ruchową, kształtuje elegancję ruchu, gibkość, prawidłową postawę ciała, oddziałuje na wyobraźnię czasowo-ruchowo-przestrzenną tańczącego, podwyższa jego samoocenę, polepsza samopoczucie i zmniejsza nieśmiałość dziecka. Muzyczne zabawy o charakterze ruchowo-relaksującym, dla których muzyka jest tłem a eksploratorem ruch, przyczyniają się do odprężenia psychofizycznego

organizmu, wprowadzając uczucie spokoju i pewności, są wreszcie płaszczyzną, na której budowane jest porozumienie⁸.

Zafascynowanie dźwiękami obserwujemy u dzieci już od niemowlęctwa. Świadczy o tym fakt, że wśród pierwszych zabawek największe zainteresowanie wywołują przeróżne grzechotki, dzwoneczki, płaczące lalki, wszelkie zabawki, z których wydobywa się dźwięk. Dzieci bardzo chętnie wybijają rytm łyżeczkami, uderzając nimi o różne przedmioty, naciskają guzik dzwonka elektrycznego, bawią się różnymi przedmiotami naśladowując orkiestrę. Wzmacniając obserwowane w środowisku rodzinnym pierwsze zwiastuny zadatków muzycznych, przedszkole i szkoła winny przedłużyć je jako jedną z form aktywności muzycznej ukierunkowaną na grę na instrumentach (dźwiękogestach, instrumentach najbliższego otoczenia, instrumentach własnej konstrukcji, perkusyjnych melodycznych i niemelodycznych). Dzięki tej formie aktywności, nauczyciel może skutecznie kształtować wrażliwość młodego człowieka, zwiększać poczucie rytmu oraz umiejętność rozwijania wysokości dźwięków. Gra na instrumentach wpływa również na rozwój wyobraźni i inwencji twórczej. Jest ona doskonałym środkiem podnoszenia sprawności manualnej dziecka. Ponadto zetknięcie się z instrumentem wywołuje u młodego człowieka radość, ciekawość, aktywność, a niejednokrotnie również entuzjazm⁹.

Inną formą, która daje dzieciom wiele satysfakcji, pobudza ich dociekliwość i zainteresowanie, jest percepcja muzyki. Słuchanie nagrań utworów artystycznych, bądź uczestniczenie w koncercie „na żywo” na młodego odbiorcę działa wszechstronnie: sprzyja wyrabianiu umiejętności skupienia uwagi, spostrzegawczości, stymuluje wyobraźnię, uczy myślenia abstrakcyjno-syntetycznego, eliminuje napięcia oraz pobudza do działania. Wykonanie prac plastycznych podczas wsłuchiwania się w dźwięki utworu muzycznego stwarza możliwość indywidualnego sposobu wypowiedzi, wyrażania osobistych przeżyć, jak również „bezpiecznego” rozładowania nagromadzonej energii. Wszystko to dzięki odczytaniu i odebraniu charakterystycznego dla danego utworu muzycznego

---

⁸ J. Stadnicka, *Terapia dzieci muzyką, ruchem i mową*, Warszawa: WSiP 1998, s. 178.

⁹ U. Smoczyńska-Nachtman, *Muzyka dla dzieci. Umuzykalnienie wg koncepcji Carla Orffa*, Warszawa: WSiP 1992, s. 10.

kodu, na który składają się: dynamika, artykulacja, agogika, barwa, harmonia, forma itp. Dalszą czynnością będzie właściwe odczytanie i przetransponowanie elementów muzycznych na język plastyki (kreskę, schemat, barwę, kolor, bryłę), język ruchu (gest, mimikę, krok, taniec), czy wreszcie werbalizowanie (skojarzenia, propozycję tytułu, opis, opowiadanie, rymowanek). Tworzenie rysunku, improwizowanie ruchu, wypowiedzenie się na temat odczuć w trakcie słuchania utworu muzycznego, bądź wykonanie własnej lub odtworzenie melodii znanej piosenki, daje dzieciom możliwość swobodnego wyrażania swoich myśli i uczuć. Inicjowany wielozadaniowy kontakt ze słuchaną muzyką, podczas omawianego działania, często przeobraża się w akt aktywnego słuchania¹⁰.

Zaprezentowane w krótkich charakterystykach obszary stymulowania aktywności muzycznej dziecka wskazują, iż muzyka powinna pojawiać się każdego dnia w pracy nauczyciela edukacji elementarnej, a zajęcia muzyczne stać się dla dzieci źródłem radości, dawać odprężenie oraz ożywiać pracę umysłu.

Muzyka w optyce terapeutyczno-kompensacyjnej

Rozwijając funkcję terapeutyczną i kompensacyjną muzyki, nauczyciel-pedagog otrzymuje możliwość stworzenia dla swoich podopiecznych szansy wypracowania nawyku kulturalnego spędzania wolnego czasu, zagwarantowania możliwości artystycznego spełnienia się, kompensowania braków w zakresie zaspokajania rozległych potrzeb ekspresyjnych, podniesienia własnej wartości, jak również potrzeby uznania¹¹. W tym kontekście, pod pojęciem profilaktyki muzycznej, ukryte jest wykorzystanie muzyki i form z nią związanych (tj.: śpiew, rytmiczna recytacja, ruch z muzyką, muzykowanie na instrumentach muzycznych, percepcja muzyczna, twórczość muzyczna) do utrzymania równowagi lub poprawy stanu psychofizycznego odbiorców¹². Celem założone-

---

¹⁰ R. Gozdecka, *Integracja słuchania muzyki z innymi formami ekspresyjnymi w edukacji wczesnoszkolnej* [w:] *Wybrane problemy wczesnej edukacji, cz. II kl. I-III*, M. Suświłło (red.), Olsztyn: S QL 1998, s. 96.

¹¹ E. Rogalski, *Muzyka w pozalekcyjnej edukacji estetycznej*, Bydgoszcz: WSP 1992, s. 25.

¹² M. Kierył, *Elementy terapii profilaktyki muzycznej*, Warszawa 1996, s. 56.

go działania jest stworzenie dogodnych warunków do odreagowania drzemających wewnątrz młodego człowieka napięć psychofizycznych. Oddziaływanie takie, w zależności od potrzeb, może przybierać formę: recepcyjną (słuchania i analizy muzyki), aktywną (ekspresji odtwórczej i twórczej) oraz relaksacyjną (odprężenia, łagodnej aktywizacji i odpoczynku).

Dla pedagogiki, muzykoterapia profilaktyczna w opinii J. Jasińskiego¹³, spełnia się w procesie korygowania różnorodnych zaburzeń między innymi z zakresu stosunków interpersonalnych, w ułatwianiu nawiązania łączności z otoczeniem, czy wzmacnianiu poczucia własnej wartości. Bezspornym jest fakt, iż kontakt z wartościową muzyką poprzez wzbogacenie człowieka o nowe przeżycia i doświadczenia, działa wychowawczo i nie jest to tylko działanie w zakresie kształtowania wrażliwości, ale również profilowania właściwego stosunku do codziennych przeżyć własnych i osób bliskich. Stymulacji pozostawiono zadanie wzmocnienia procesów życiowych oraz stworzenie klimatu i sytuacji sprzyjających uruchomieniu i fasonowaniu postawy twórczej pobudzającej rozwój młodego człowieka. Pedagog pracujący z wychowankami, wykorzystuje właśnie muzykę, a dokładniej jej elementy (rytm, tempo, melodię, artykulację i in.) jako impuls do działania. Mobilna rekreacja muzyczna Macieja Kieryła stanowi w tym kontekście „stymulowany różnorodną muzyką układ ćwiczeń ruchowych, perkusyjnych, oddechowych, wyobrażeniowych i relaksacyjnych ułatwiających wykonywanie codziennych czynności, pracę i rekreację”¹⁴. Ten obszar działań Ewa Klimas-Kuchtowa¹⁵ poszerzyła o wszelki przemyślany i odpowiedzialny kontakt z muzyką realizowany dla rozbudzenia i utrzymania dobrego nastroju, usunięcia zmęczenia czy wywołania pozytywnych uczuć.

Z przytoczonych definicji wypływa wniosek, że profilaktyka muzyczna dotyczy przede wszystkim osób w stanie niezaburzonego zdrowia. Ma

---

¹³ J. Jasiński, *Muzykoterapia profilaktyczna*, Warszawa: PWN 1997, s. 23.

¹⁴ M. Kierył, *Mobilna rekreacja muzyczna. Łatwa technika profilaktyki i terapii*, Warszawa: Wydawnictwo OWRZN, Kuratorium Oświaty 1995, s. 12.

¹⁵ E. Klimas-Kuchtowa, *Wczesna profilaktyka muzyczna* [w:] *Innowacje pedagogiczne w edukacji muzycznej dzieci i młodzieży*, L. Kataryńczuk-Mania (red.), Zielona Góra: Wydawnictwo Uczelniane WSP 2000, s. 45.

ona na celu podtrzymanie stanu dobrego samopoczucia, jak również niedopuszczenie do powstawania i utrwalania, bądź pogłębiania się różnych deficytów. W tego typu działaniach uwidacznia się również brak wyraźnej granicy pomiędzy zdarzeniami spełniającymi funkcje profilaktyczne, a zabiegami towarzyszącymi zajęciom umuzykalniającym, które realizowane są w ramach edukacji muzycznej w przedszkolu lub szkole. Dlatego od nauczyciela-animatora muzyki zależy będzie, czy wykorzysta muzykę w swojej pracy dydaktyczno-wychowawczej i uwzględni jej niezaprzeczalną wartość terapeutyczną, profilaktyczną, kompensacyjną i rekreacyjną, jako element celowo organizowanego działania edukacyjnego¹⁶. Niektórzy z pedagogów i wychowanków-uczniów sami stosują tak zwaną muzykoterapię intuicyjną. Polega ona na spontanicznym udziale w zabawach tanecznych oraz bywaniu na koncertach lub uczestnictwie w spotkaniach towarzyskich, połączonych z dużą ilością tańca bądź ruchu, w sympatycznym gronie rówieśników lub bliskich osób. Takie działanie może przyczynić się do rozładowania napięć, a żywiołowa zabawa zyskuje wówczas znamiona działań autoterapeutycznych.

Zaprezentowane w wielu podręcznikach rodzaje zabaw i ćwiczeń muzyko-profilaktycznych, a w szczególności ich realizacja, powinny być, i są wzmacniane muzyką. W ten sposób różne formy aktywności muzycznej zdają się nie tylko towarzyszyć realizowanym zadaniom profilaktycznym i kompensacyjnym, ale przede wszystkim potęgować ich działanie. Na pierwszym planie, w tak uszeregowanym zakresie tematycznym realizowanych zadań, zostaje uwydatniony aspekt relaksacyjny, podtrzymujący, stymulujący i aktywizujący muzyki, drugi pozostawiony jest dla informacji i działania o charakterze dydaktycznym. Dla profilaktyki, relaksacja oznacza wyeliminowanie napięcia mięśni przy równoczesnym świadomym obniżeniu aktywności myśli, co ma w konsekwencji przyczynić się do uzyskania równowagi emocjonalnej i uspokojenia reakcji wegetatywnych. Podtrzymanie zostanie osiągnięte wówczas, gdy w trakcie wypełniania swoich zadań odczuwana będzie potrzeba wzmocnienia emocjonalnego przez wykorzystanie muzyki jako „towarzyszenie” lub budowanie tła zadaniom. Wyrazem takiego działania jest

---

¹⁶ M. Kisiel, *Wielorakie przestrzenie muzyki w edukacji i wychowaniu dziecka w młodszy wieku szkolnym*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2013, s. 139.

stwarzanie nastroju, który nie absorbuje uwagi dowolnej, ale stymuluje twórcze działanie i pozytywnie wpływa na kondycję psychofizyczną. Aktywność rozumiana jest tutaj jako skłonność do działania i swoista energia, która stosowana jest wówczas, gdy wewnętrzne samopoczucie podopiecznych wymaga pobudzenia, a także, gdy wyczuwa się nagromadzenie pewnej energii, sił witalnych, które domagają się wyzwolenia w formie zewnętrznej, wyrażania w ruchu fizycznym, twórczym działaniu, czy w ekspresji uczuć¹⁷.

W trakcie doboru materiału muzycznego dla celów profilaktycznych powinny być uwzględnione odpowiednie własności utworów podkreślające swym charakterem aspekt relaksacyjny lub stymulujący¹⁸. Do cech materiału muzycznego o charakterze relaksacyjnym i podtrzymującym należeć będą:

- łagodny rytm, prawie niewyczuwalny, subtelnie towarzyszący melodii, pozostający w tle,
- tempo umiarkowane z przewagą tempa wolnego i malejącego,
- dynamika pulsująca o małym natężeniu poniżej mezzoforte z przewagą piano,
- melodyka delikatna, śpiewna, kantylenowa, bez przesadnej ekspresji, za to o dużym ładunku relaksacyjnym,
- barwa ciepła brzmieniowo, skupiająca uwagę słuchacza, tajemnicza o współbrzmieniach wzajemnie się przenikających,
- tonacja majorowa lub minorowa,
- czysty charakter instrumentalny, ewentualnie wokalnie-instrumentalny.

Innymi cechami wyróżniać się będzie materiał muzyczny o charakterze stymulującym i pobudzającym. W tym przypadku utwór muzyczny zdominowany będzie przez:

- rytm zdecydowany, z silną akcentacją,
- dużą dynamikę, utrzymującą się na ogół na stałym poziomie natężenia dźwięku,

---

¹⁷ Por. K. Lewandowska, *Muzykoterapia dziecięca*, Gdańsk: Wydawnictwo własne 2001.

¹⁸ E. J. Konieczna, *Arteterapia w teorii i praktyce*, Kraków: Impuls 2007, s. 35.

- konstrukcję opartą w dużej mierze na sekcji rytmicznej,
- charakter instrumentalny i wokalny,
- nastrój pogodny, zdecydowany, na ogół w tonacji durowej,
- tempo żywe i jednakowo szybkie,
- melodię nieskomplikowaną, łatwo wpadająca w ucho,
- barwę brzmieniową aktywizującą uwagę słuchacza, brzmieniowo korespondującą z całością współbrzmienia.

W wykorzystaniu zabaw i ćwiczeń muzycznych podczas realizacji zadań profilaktycznych i stymulujących w pracy z dziećmi, przewiduje się posługiwanie się przede wszystkim oddziaływaniem receptywnym i odtwórczym. Pierwsze polega na biernym (pozornie) odbiorze muzyki i nie wymaga od jednostki uzewnętrznienia swoich umiejętności muzycznych, ani innych objawów reagowania na muzykę. W tej formie wszystko odbywa się wewnątrznie, w intymności doświadczenia wszelkich przeżyć muzycznych. W pracy z dziećmi zalecane jest inicjowanie działań wspomagających i pogłębiających działanie profilaktyczne, takich jak: rozmowa, swobodna wypowiedź, wykonanie pracy plastycznej lub zainicjowanie impresji ruchowej. Natomiast w drugiej formie, tzw. odtwórczej, dołączone jest współdziałanie¹⁹. Mały odbiorca staje się podczas tej realizacji równolegle odtwórcą i twórcą, spełniającym się przez odtwarzanie choćby najprostszych elementów muzycznych: rytmu, melodii, ruchu, czy piosenki itp.

Aplikacyjny wymiar zastosowania muzyki i jej form aktywności w działaniach muzyko-profilaktycznych nauczycieli edukacji elementarnej – egzemplifikacja badań

Prowadząc badania diagnostyczne (ankietowe) wśród celowo dobranej grupy 146 nauczycieli pedagogiki elementarnej, uzyskano interesujące wypowiedzi dotyczące stopnia przygotowania pedagogów przedszkolnych i wczesnoszkolnych do prowadzenia zajęć integracyjnych, gdzie muzyka przewija się poprzez różne fazy lekcji, formy poznania, kształcenia i wychowania²⁰.

---

¹⁹ Por. U. Bissinger-Ćwierz, *Muzykoterapia a profilaktyka muzyczna w procesie terapeutycznym i edukacyjnym*, Lublin: Wydawnictwo Akademickie WSSP 2006.

²⁰ Badania diagnostyczne (ankietowe) prowadzone były w grupie 146

Wykres 1.

Źródło: badania własne.

Wśród wymienianych na skali 10-punktowej opcji, wskazywane przez badanych płaszczyzny oddziaływań koncentrowały się wokół różnych kategorii. Po przeprowadzonej analizie zostały one usystematyzowane ze względu na częstotliwość wskazań. Najwyższą notę uzyskał wskaźnik: relaksacja i odprężenie po intensywnej nauce, a następnie kolejno: współdziałanie z plastyką i poezją, kształtowanie prawidłowej postawy ciała oraz stymulacja ruchowa, kształcenie twórczego myślenia, poznawanie i twórcze przekształcanie dźwięków otoczenia, rozwój sfery poznawczej, intelektualnej i emocjonalnej, kształtowanie postawy otwartej na sztukę oraz kształtowanie wrażliwości estetycznej. Najmniej punktów przyznano: nauce czytania, pisanie i liczenia.

Respondenci wskazywali również, do jakich działań terapeutyczno-profilaktycznych zapobiegających powstawaniu lub łagodzących zaburzenia ujawniające się u dzieci, wykorzystują w praktyce muzykę

nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej i wychowania przedszkolnego w roku szkolnym 2002/2003 oraz 2013/2014, zatrudnionych w wybranych placówkach oświatowych województwa śląskiego.

i jej formy aktywności. Najczęściej wymieniane deficyty związane były ze sferą: emocji – 54,3%, ruchu – 52,0%, zachowania – 32,7%, mowy – 30,3%, pisanie – 8,2%, czytania – 14,0%. Badani wskazywali również kategorię – inne (2.0%), wliczając w niej: malowanie, wyobrażenia, oderwanie wyobraźni od rzeczywistości, nieśmiałość, wycofanie, gwiazdorstwo.

We współczesnych programach nauczania, które najczęściej są wykorzystywane przez nauczycieli przedszkola i młodszych klas szkoły podstawowej, można dostrzec nadmierną werbalizację i teoretyzację edukacji muzycznej na niekorzyść doświadczenia muzycznego. Bo przecież nie można uczyć dzieci znaków graficznych, wartości rytmicznych nut i pauz, bez uprzedniej umiejętności wewnętrznego odczuwania pulsu i różnorodnych przebiegów rytmicznych. Brak informacji dotyczących metod i form aktywności muzycznej ma swoje reperkusje w praktyce edukacyjnej. Zbyt prymitywne wydaje się proponowanie, jako główny schemat edukacji muzycznej, metody nauczania pieśni ze słuchu, polegającej na mechanicznym powtarzaniu melodii za nauczycielem (34,6% badanych nauczycieli często wybierało tę formę przekazu muzyki na swoich zajęciach) lub jeszcze gorszy – z pomocą (lub wyłączeniem) nagrania CD lub taśmy magnetofonowej (74,6% – ankietowanych wybrało ją jako *bardzo często*). Taka postać edukacji muzycznej na pewno nie przyczyni się do rozwoju myślenia muzycznego. W wielu analizowanych przypadkach, proponowany przez respondentów repertuar pieśniarski, dobierany był nie ze względu na wartość artystyczną, potrzebną w bezpośrednim umuzykalnieniu dzieci, ale w większości stanowił jedynie (poprzez swoją tematykę i treść warstwy literackiej) wzmocnienie opracowywanego tematu, uczczenie święta lub uatrakcyjnienie zajęć.

Faktem jest, że w praktyce edukacyjnej, gra na instrumentach muzycznych traktowana jest w sposób bardzo uproszczony. Dzieci uczą się muzykować na flecie prostym sopranowym lub na dzwoneczkach chromatycznych, poznają również brzmienie wybranych instrumentów perkusyjnych (bębenka, tamburyna, grzechotki, trójkąta, talerzy, kołatk) oraz dźwiękorganów. Jednak w licznych przypadkach ich wykorzystanie na zajęciach bywa raczej sporadyczne lub nie występuje w ogóle. Nauka gry na wybranym instrumencie melodycznym w funkcjonujących programach została omówiona bardzo lakonicznie, co w praktyce edukacyjnej nie

gwarantuje uzyskania przez podopiecznych pożądaných efektów²¹. Nauczyciele, umiejętności swoich uczniów w zakresie gry na instrumentach, często wykorzystują podczas tworzenia akompaniamentu do wybranych piosenek (41,5%), natomiast *sporadycznie* jako akompaniament do ćwiczeń muzyczno-ruchowych (30,9%), wykonania prymki melodii piosenki (33,8%), odtworzenia utworu instrumentalnego przez zespół klasowy (34,5%) czy w realizacji zadań twórczych (32,4%). Ruch z muzyką proponowany jest w formie prostych zabaw muzycznych lub nauki wybranego tańca ludowego. W praktyce, nauczyciele określając częstotliwość realizowania zadań z tego zakresu, wskazywali jako: *częste* – reagowanie ruchem na elementy muzyki (51,4%), tworzenie ilustracji ruchowej do treści piosenki (49,3%), swobodną improwizację ruchową (47,2%); *sporadyczne* – naukę tańców ludowych (62,7%), zabawy ruchowe lub płas integracyjny (27,5%), natomiast jako *nie wykorzystane* – wymieniane są elementy rytmiki Emila Jaques-Dalcroze'a (30,4%). Proponowany w programach zakres słuchania muzyki wyartykułowany został jako: rozpoznawanie dźwięków i brzmień niektórych instrumentów muzycznych oraz głosów ludzkich, jak również jako wczuwanie się w nastrój muzyki. Twórczość muzyczna natomiast ogranicza się do propozycji tworzenia rytmu, rytmicznego recytowania tekstu, tworzenia melodii i swobodnego improwizowania na instrumentach muzycznych. W praktyce, organizowane przez siebie muzyczne działania twórcze respondenci określili jedynie jako *pożądane* (w 57,1% przypadkach). Niezbędne natomiast stają się one w przypadku: nauczania-uczenia śpiewu (71,2%), integracji muzyki z treściami innych edukacji, wspomaganie nabywania poszczególnych kompetencji (63,4%), przygotowaniu imprez artystycznych i występów na forum szkoły (40,1%). Badani nauczyciele oceniając zakres materiału muzycznego proponowanego w analizowanych dokumentach wskazali, że w większości programów są one przeznaczone wyłącznie dla uczniów o przeciętnych uzdolnieniach muzycznych (84,5%). Wskazano jednocześnie na braki materiału, który byłby przeznaczony dla uczniów-wychowanków zdolnych oraz wykazujących trudności edukacyjne.

---

²¹ *Tropiciiele. Klasa 3. Edukacja wczesnoszkolna*. Pakiet. Warszawa: WSiP 2013; *Wesoła szkoła i przyjaciele*. Box dla ucznia. Klasa 2. Warszawa: WSiP 2013; [on-line] [dostęp: 7.11.2015]. Dostępny w: naszelemntarz.men.gov.pl/podrecznik-do-ii-klasy-szkoly-podstawowej/.

W odniesieniu do pracy z dziećmi w wieku przedszkolnym, profilaktyka muzyczna rozumiana jest jako wykorzystanie ruchu, oddechu, śpiewu, prostego muzykowania, zabawy do utrzymania równowagi lub poprawy stanu psychofizycznego zdrowych odbiorców. Często realizowana była ona w trakcie różnorodnych ogniw dydaktycznych – od najkrótszych i najłatwiejszych, do których należały przerywniki muzyczno-ruchowe, do działań złożonych i kompleksowych, jakimi były zajęcia umuzykalniające lub w wyjątkach – fakultatywne²².

W proponowanych przez autorów podręcznikach i programach nauczania edukacji wczesnoszkolnej dla poszczególnych kręgów tematycznych, z reguły ujawniała się wiodąca pozycja jednej z edukacji (np. polonistycznej, społeczno-przyrodniczej, matematycznej), inne – w tym muzyka – spełniały jedynie funkcje wspierające. Stąd wskazane byłoby, aby wyodrębnione treści z zakresu edukacji muzycznej mogły również stanowić tematykę dla wybranego ośrodka pracy. Na przeprowadzenie takiego zabiegu niewątpliwie pozwoli ogólne sformułowanie celu i tematu zajęć z uwzględnieniem konkretnego hasła muzycznego (tj. dźwięk, kontrast, nastrój), będącego inspiracją do jego nasycenia treściami z innych dziedzin-dyscyplin poznania. Z założeń programowych²³ wynika, że nauczyciel ma prawo do elastycznego regulowania budżetem czasu przeznaczanego na opanowanie treści poszczególnych edukacji w ramach dnia i tygodnia. Należy tylko mieć nadzieję, że dobrze przygotowani, kompetentni pedagodzy będą często wybierali właśnie muzykę i jej formy aktywności, jako te najbliższe psychice, aktywności i potrzebie samorealizacji dziecka.

Intensywność oraz celowość wprowadzania do procesu nauczania i uczenia się aktywności muzycznej, w wielu przypadkach pozwoliły również zrealizować projekt profilaktyczny, zapobiegając powstawaniu u najmłodszych podopiecznych wielu deficytów. Zaspokajając

---

²² M. Kisiel, *Profilaktyka muzyczna w pracy dydaktyczno-wychowawczej nauczyciela – animatora muzyki* [w:] *Terapia sztuką w edukacji*, L. Kataryńczuk-Mania, J. Karcz (red.), Zielona Góra: Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego 2004, s. 159.

²³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół – Dz.U. poz. 803.

potrzebę: ruchu, ciekawości, odkrywania, percepcji, kontaktu z rówieśnikami, wykorzystując do tego różne formy aktywności muzycznej, nieliczna grupa badanych pedagogów podjęła próbę zapobiegania powstawania niektórych deficytów natury społecznej oraz ich utrwaleniu i potęgowaniu się. W wypowiedziach nauczycieli, głównie wychowania przedszkolnego, pojawiło się stwierdzenie wskazujące, iż poprzez celowy dobór ćwiczeń i zadań muzyczno-ruchowych można usprawnić koordynację psychoruchową, normować procesy pobudzania i hamowania, usprawnić pracę receptorów (wzroku, słuchu), a nawet przyczynić się do rozwoju procesów poznawczych (myślenia, uwagi, pamięci, spostrzegania itp.) podopiecznych ujawniających pewne nieśtałości i zachwiania.

Zakończenie

Uporządkowany, pod względem oddziaływań emocjonalnych, układ ćwiczeń rytmicznych, instrumentalnych, oddechowych, wyobrażeniowych, relaksacyjnych i ruchowych stymulowanych muzyką, tworzy bazę dla działań muzyko-profilaktycznych. W wielu przypadkach są one również elementem celowo prowadzonych działań edukacyjnych w zakresie obligatoryjnego kształcenia muzycznego. Na zajęciach muzyko-profilaktycznych dzieci uczą się gry na instrumentach, mają możliwość poznania swoich emocji, stosunków międzyludzkich, możliwości ekspresji własnej, twórczej aktywności i kreatywności, wzbogacając się o nowe zainteresowania, doznania i wartości. Spójność, przenikanie się oraz uzupełnienia, jakie niesie ze sobą edukacja muzyczna i muzyko-profilaktyka, świadczą o specyficznej pozycji powszechnego wychowania muzycznego w edukacji elementarnej.

Podczas większości zajęć, w których muzyka obecna jest poprzez różne formy aktywności, można z powodzeniem realizować funkcje profilaktyczne. Są to zazwyczaj ogniwa dydaktyczne, które cechuje charakter relaksacyjny najodpowiedniejszy do zregenerowania sił psychofizycznych, odreagowania stresu i napięć nerwowych, towarzyszących przebywaniu dziecka w nowym środowisku, kontaktach rówieśniczych oraz nauce. Korzystny walor dla procesu dydaktyczno-wychowawczego będzie wówczas, gdy w ramach kierunku aktywizującego i pobudzającego do działania, muzyka i formy jej oddziaływania (tj. zabawa

muzyczno-ruchowa, improwizacja, taniec, gra na instrumentach muzycznych czy śpiew) zostaną wykorzystane do odreagowania (poprzez wyładowanie) nagromadzonej, spiętrzonej wewnętrznej energii psychoruchowej lub łagodzenia zauważonych deficytów (w obszarze ruchu, mowy, słuchu, koncentracji uwagi, koordynacji itp.).

Należy podkreślić, iż aby wytyczone cele profilaktyczne i stymulujące zostały osiągnięte, zabawę do muzyki i przy muzyce oraz ćwiczenia muzyczne, a przez nie kontakt prowadzącego z podopiecznymi winny cechować: akceptacja dziecka, dostrzeganie jego pozytywnego stanu, aprobata działań zezwalanie na jego własne (często niedoskonałe) rozwiązania, dostosowanie zadań do jego możliwości, dostrzeganie pracy każdego dziecka indywidualnie (jego pracy na tle grupy), jak również pracy na tle całej grupy.

Ważne z punktu zarysowanego problemu staje się kształcenie studentów pedagogiki wczesnoszkolnej i wychowania przedszkolnego w zakresie edukacji muzycznej, jak również prowadzenie licznych warsztatów doskonalących i podnoszących kwalifikację nauczycieli już zatrudnionych.

Bibliografia

- Bissinger-Ćwierć U., *Muzykoterapia a profilaktyka muzyczna w procesie terapeutycznym i edukacyjnym*, Lublin 2006.
- Gloton R., Clero C., *Twórcza aktywność dziecka*, Warszawa 1988.
- Gozdecka R., *Integracja słuchania muzyki z innymi formami ekspresyjnymi w edukacji wczesnoszkolnej* [w:] Suświłło M. (red.), *Wybrane problemy wczesnej edukacji, cz. II kl. I-III*, Olsztyn 1998.
- Jasiński J., *Muzykoterapia profilaktyczna*, Warszawa 1997.
- Kataryńczuk-Mania L., *Możliwość wykorzystania muzykoterapii w edukacji muzycznej*. [W:] Kataryńczuk-Mania L. (red.), *Wybrane elementy terapii w procesie edukacji artystycznej*, Zielona Góra 2002.
- Kierył M., *Elementy terapii profilaktyki muzycznej*, Warszawa 1996.
- Kierył M., *Mobilna rekreacja muzyczna. Łatwa technika profilaktyki i terapii*, Warszawa 1995.
- Kisiel M., *Pedagogiczno-dydaktyczne aspekty wykorzystania muzyki w stymulacji rozwoju dziecka*, Dąbrowa Górnicza 2007.
- Kisiel M., *Child as an active student in music education*, Katowice 2012.
- Kisiel M., *Wielorakie przestrzenie muzyki w edukacji i wychowaniu dziecka w młodszym wieku szkolnym*, Katowice 2013.

- Klimas-Kuchtowa E., *Wczesna profilaktyka muzyczna*. [W:] Kataryńczuk-Mania L. (red.), *Innowacje pedagogiczne w edukacji muzycznej dzieci i młodzieży*, Zielona Góra 2000.
- Konieczna E. J., *Arteterapia w teorii i praktyce*, Kraków 2007.
- Konieczna-Nowak L., *Wprowadzenie do muzykoterapii*, Kraków 2013.
- Lewandowska K., *Muzykoterapia dziecięca*, Gdańsk 2001.
- Lipska E., Przychodzińska M., *Muzyka w nauczaniu początkowym*, Warszawa 1991.
- Małko D., *Wychowanie muzyczne w przedszkolu*, Warszawa 1990.
- Piaget J., Inhelder B., *Psychologia dziecka*, Wrocław 1996.
- Rogalski E., *Muzyka w pozalekcyjnej edukacji estetycznej*, Bydgoszcz 1992.
- Smoczyńska-Nachtman U., *Muzyka dla dzieci. Umuzycznienie wg koncepcji Carla Orffa*, Warszawa 1992.
- Stadnicka J., *Terapia dzieci muzyką, ruchem i mową*, Warszawa 1998.
- Uchyla-Zroski J., *Głos mówiony i śpiewany. Z zagadnień pedagogiki muzycznej*, Piotrków Trybunalski 1998.
- Zaorska Z., *Pedagogika zabawy – metodyka pracy z grupą*. [W:] Kędzior-Niczyporuk E. (red.), *Wprowadzenie do pedagogiki zabawy*, Lublin 2001.

Streszczenie

Artykuł wskazuje potrzebę propagowania wśród nauczycieli edukacji elementarnej, konieczności korzystania z wielu form aktywności muzycznej w pracy z dziećmi. W tekście podkreślona została wartość działań profilaktycznych, w których muzyka przekazując określone treści i emocje, oddziałuje pozytywnie na różne zmysły modelując zachowanie. Realizowane tego typu zajęcia muzyczne winny stać się dla dzieci źródłem radości, dawać odprężenie i ożywiać pracę umysłu.

Słowa kluczowe: profilaktyka muzyczna, dziecko, nauczyciel, edukacja elementarna

Abstract

The article indicates that there is a need to promote among the teachers of elementary education the necessity of employing numerous musical form activities while working with children. The text stresses the value of prevention activities, in which music by providing specific content and emotions has a positive effect on different senses modeling human behavior. Conducting music classes in that way should be for children a source of joy, give them relaxation and stimulate their minds.

Keywords: music prophylaxis, child, teacher, elementary education